

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ที่มาและความสำคัญของปัญหา

ภาพเสนอ หรือภาพลักษณ์ หมายถึงการเลือกดึงเอาคุณสมบัติบางอย่างของบุคคลที่เด่นชัด มีชีวิตชีวา เข้าใจง่าย เป็นที่รับรู้โดยทั่วไป และลดทอนอัตลักษณ์บุคคลลงไปเป็นคุณสมบัติไม่กี่ย่าง (เสนาะ เจริญพร, 2548 : 20) ภาพเสนอจึงเป็นสิ่งประกอบสร้างทางสังคม ที่ต้องผ่านการตีความเชิงอุดมการณ์ เช่นเดียวกับภาพลักษณ์ผู้หญิงเหนือ ที่ถูกสร้าง และ “นำเสนอ” ในด้านลบ และแฝงอคติอย่างต่อเนื่องจากคนกรุงเทพฯ ที่รับรู้ภาพลักษณ์ของล้านนาใน 2 ลักษณะ คือ ภาพของเมืองขึ้น และ ภาพของคนป่า (Autchariya Boonruang, 2006 : 18) จนกลายเป็นอัตลักษณ์ของคนล้านนาในสายตาของคนกรุงเทพฯ ดังนั้นผู้หญิงเหนือ จึงถูกเหยียดหยามว่าเป็น “อีลาว” ดังจะเห็นได้จากการกล่าวถึงผู้หญิงเหนือในวรรณคดีเรื่อง ขุนช้างขุนแผน (2544: 235) “ทุดอีลาวชาวป่าขึ้นหน้าลอย แม่จะค่อยเอาเลือดลงล้างดิน” ข้อความดังกล่าวแสดงให้เห็นถึงการดูถูกผู้หญิงเหนือจากคนกรุงเทพฯ ได้อย่างชัดเจน ต่อมาภาพลักษณ์ของผู้หญิงเหนือมีการเปลี่ยนแปลงเนื่องจากการเสนอภาพของผู้หญิงผ่านนิยายชวนฝัน เช่น สาวเครือฟ้า และวังบัวบาน ภาพลักษณ์นี้เป็นที่รับรู้มากขึ้นเมื่อมีการถ่ายทำละครโทรทัศน์ในยุคต้น ๆ ในยุคนี้มีชื่อเรียกผู้หญิงเหนือใหม่ ว่า “เอื้องเหนือ” จนกลายเป็นอัตลักษณ์ของผู้หญิงเหนือที่สืบทอดมาถึงปัจจุบัน นั่นคือ “ใจง่าย เกียจคร้าน รักสวยรักงาม และเจ้าเล่ห์มารยา” (ภักดีกุล รัตนา, 2543: 243) ลักษณะดังกล่าวมีผลอย่างมากในการครอบงำความคิดของคนในสังคมให้เชื่อโดยปราศจากการตั้งคำถาม และส่งผลโดยตรงต่อทัศนคติด้านลบต่อผู้หญิงเหนือ

อำพัน ไชยวรศิลป์ เป็นนักเขียนชาวเหนือที่ปฏิเสธภาพลักษณ์ด้านลบที่ถูกสร้างขึ้นจากส่วนกลางอย่างสิ้นเชิง ด้วยการสร้างภาพลักษณ์ใหม่ให้กับผู้หญิงเหนือผ่านงานนวนิยายเรื่องต่างๆ โดยใช้นามปากกา อ.ไชยวรศิลป์ ความพยายามดังกล่าวเห็นได้จากข้อเขียนของ อ.ไชยวรศิลป์ (จากฟ้ามาดิน: 3-5) ที่ว่า “หญิงสูงอายุรายหนึ่งเดือนหญิงสาวพื้นเมืองเชียงใหม่ที่แต่งงานมีลูกแล้วว่า “ทำไมให้ลูกพูดภาษาลาว ไม่รู้หรือว่าเดี๋ยวนี้นคนไทยเป็นใหญ่ ทำไมไม่สอนให้ลูกพูดไทย” (...)คนจำพวกนี้แหละที่ทำให้เรื่องเล็กให้กลายเป็นเรื่องใหญ่ ตัวอย่างที่กล่าวมานี้ถ้าข้าพเจ้าไม่แก้ แล้วใครจะแก้(...)ชาวภาคอื่นโดยเฉพาะชาวภาคกลาง ก็มักรู้จักเชียงใหม่ ลำพูน แพร่ น่าน ฯลฯ ก็แต่เพียงดูจาก ผู้หญิงสวย (และชื่อไม่เพียงสาวจนถูกกล่าวหาว่าใจง่าย) น้ำตงงาม กล้วยไม้ กลิ่นหอม ฯลฯ เท่านั้น” ข้อความดังกล่าวแสดงให้เห็นถึงความพยายามในการสร้างภาพลักษณ์ใหม่ให้กับผู้หญิง

เหนือ ซึ่งเป็นความคิดที่แปลกใหม่และทันสมัย ไม่ปรากฏแนวคิดดังกล่าวในงานของนักเขียนคนใดในยุคเดียวกันดังที่ลัดดาวัลย์ ภู้อยอดยิ่ง (2534: 26-27) ได้กล่าวถึงการทำงานของ อ. ไชยวรศิลป์ ไว้ว่า “ป่าท่มเททั้งร่างกายแรงใจ ในด้านการกอบกู้ศักดิ์ศรีของผู้หญิงภาคเหนือที่คนภายนอกมักมองในทางลบ ป่าก็สามารถกอบกู้ชื่อเสียงจนทำให้ภาพพจน์ของผู้หญิงเหนือดีขึ้นมาก โดยป่าใช้งานเขียนเป็นสื่อกลางในรูปของนวนิยาย อย่างเช่นเรื่อง ริมฝั่งแม่ระมิงค์, คุณนาย, คุณหญิงภูธร เป็นต้น เรื่องเหล่านี้ป่าได้แทรกตัวละครที่รักศักดิ์ศรีเป็นชีวิตจิตใจไว้อย่างครบถ้วน” อ. ไชยวรศิลป์เลือกที่จะสร้างภาพลักษณ์ใหม่ให้กับตัวละครเอกที่เป็นผู้หญิงเหนือให้มีลักษณะเป็นกุลสตรี ผู้ยึดมั่นต่อขนบประเพณีและคุณธรรม เพียบพร้อมไปด้วยความสามารถในด้านต่าง ๆ อ. ไชยวรศิลป์จึงเป็นที่รู้จักของนักอ่านหลายระดับ ในฐานะนักเขียนสตรีจากภาคเหนือเพียงคนเดียว ที่ต่อสู้เพื่อยกระดับ “ค่านิยมของสาวเหนือ” มาสู่ความเป็นกุลสตรี ผู้ยึดมั่นต่อขนบประเพณีและคุณธรรม

การสร้างภาพลักษณ์ผู้หญิงเหนือ ทั้งจากส่วนกลาง และ จาก อ. ไชยวรศิลป์ ทำให้เห็นถึงความพยายามในการครอบงำความคิดของคนในสังคมโดยอาศัยภาพลักษณ์ผู้หญิงเหนือ ซึ่งเป็นลักษณะของ “วาทกรรม” โดยผ่านภาษาที่ใช้ซึ่งปรากฏอยู่บนผิวของปรากฏการณ์ ซึ่งหมายถึงตัวบท เพื่อนำไปสู่การวิเคราะห์อุดมการณ์ที่ครอบงำ ที่ก่อให้เกิดความรู้ชุดนั้นขึ้นมา ตรงกับแนวคิดของ โรลิ่ง บาร์ธต์ เรียกกระบวนการในการเปลี่ยนแปลง ลดทอน ปกปิด อำพรางบิดเบือนในฐานะการเป็นสัญญาณของสรรพสิ่งในสังคมให้เป็นเรื่องปกติธรรมดาว่าเป็น “กระบวนการสร้างมายาคติ” (อภิญา เพื่องฟูสกุล, 2549: 35-37) เป็นการตอกย้ำให้เห็นว่า ภาพลักษณ์นั้น เป็นสิ่งที่ถูกสร้างขึ้น เป็นภาคปฏิบัติการของวาทกรรม ที่ใช้ตอบโต้กันโดยแสดงออกผ่าน “ตัวบท” เพื่อแย่งชิงการนิยามความหมายเรื่องภาพลักษณ์ของผู้หญิงเหนือ ที่เป็นไปอย่างเข้มข้น อันเป็นประเด็นที่มีความแหลมคม และมีนัยสำคัญ ที่ยึดโยงอยู่กับการใช้ภาษาของแต่ละฝ่าย จึงจำเป็นอย่างยิ่งที่ต้องใช้กรอบคิดวาทกรรมวิเคราะห์ มาวิเคราะห์การสร้างภาพลักษณ์ผู้หญิงเหนือใน นวนิยายของ อ. ไชยวรศิลป์ เพื่อความเข้าใจอันกระจ่างถึงการต่อสู้เพื่อหาพื้นที่ในสังคมให้กับผู้หญิงเหนือโดยอาศัยภาพลักษณ์ ซึ่งเป็นการตอบโต้จากชายขอบ เพื่อต่อต้านการครอบงำภาพลักษณ์ของผู้หญิงเหนือ จากส่วนกลาง ดังนั้นเป้าหมายในการศึกษาครั้งนี้คือ จะพิจารณาการสร้างภาพลักษณ์ผู้หญิงเหนือ ด้วยอุดมการณ์ที่ต่างกันผ่านกรอบคิดวาทกรรมวิเคราะห์

1.2 วัตถุประสงค์ของการศึกษา

เพื่อศึกษาการสร้างภาพลักษณ์ผู้หญิงเหนือในนวนิยายของ อ. ไชยวรศิลป์

1.3 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การสำรวจข้อมูลเบื้องต้นพบว่า มีผู้ศึกษาและทำวิจัยไว้เป็นจำนวนมากแต่ที่เกี่ยวข้องกับวิทยานิพนธ์ฉบับนี้สามารถแบ่งออกเป็น 3 กลุ่ม คือ

1.3.1 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาเรื่องวาทกรรม

1.3.2 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับสถานภาพ บทบาท และภาพลักษณ์ผู้หญิง

1.3.3 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับสถานภาพ บทบาท และภาพลักษณ์ผู้หญิงเหนือ

1.3.1 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาเรื่องวาทกรรม แบ่งออกเป็น 2 ประเด็น คือ

1.3.1.1 กรอบคิดวาทกรรม

1.3.1.2 งานวิจัยที่ใช้กรอบคิดทางวาทกรรม

1.3.1.1 กรอบคิดวาทกรรม

การศึกษาในครั้งนี้ผู้ศึกษาได้เลือกกรอบคิดวาทกรรมวิเคราะห์เพื่อนำมาวิเคราะห์ภาพลักษณ์ผู้หญิงเหนือในนวนิยายของ อ.ไชยวรศิลป์ กรอบคิดดังกล่าวมีความสำคัญต่อการศึกษาในครั้งนี้เพราะทำให้เข้าใจถึงการสร้างภาพลักษณ์ผู้หญิงเหนือ ตลอดจนสามารถค้นหาลักษณะที่แฝงฝังและซ่อนอยู่ภายใต้การดำเนินเรื่องโดยทั่วไปของนวนิยาย ดังนั้นผู้ศึกษาจึงได้รวบรวมความหมายของวาทกรรมเพื่อเป็นกรอบในการศึกษาดังนี้

วาทกรรม แปลมาจากคำว่า discourse แนวคิดเรื่องวาทกรรมที่นักวิชาการไทยนำมาเผยแพร่ราว พ.ศ. 2524-2525 นี้เป็นของมิเชล ฟูโกต์ (Michel Foucault, 1926 – 1984) นักคิดชาวฝรั่งเศส ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร (2545) อธิบายไว้อย่างชัดเจนว่า วาทกรรมในทัศนะของฟูโกต์เป็นมากกว่าเรื่องของภาษา คำพูด หรือการตีความ ภาวปฏิบัติการณ์ของวาทกรรมจะรวมเอาจารีตปฏิบัติ ความคิด ความเชื่อ คุณค่า และสถาบันต่าง ๆ ในสังคมที่เกี่ยวข้องกับเรื่องนั้น ๆ ไว้ด้วย ฟูโกต์มองว่าสิ่งที่เป็นตัวกำหนดเอกลักษณ์และความหมายให้เกิดขึ้นก็คือจารีตปฏิบัติและกฎเกณฑ์ของสังคมซึ่งอยู่ในรูปของวาทกรรม และภาวปฏิบัติการณ์จริงของวาทกรรมนั่นเอง เอกลักษณ์และความหมายจึงมีลักษณะที่ลื่นไหล เปลี่ยนแปลงไปตามวาทกรรมที่สร้างสิ่งเหล่านั้นขึ้นมา ไม่แน่นอน ดायต์ว หรือหยุดนิ่ง เพราะฉะนั้นในจุดนี้จึงทำให้มองว่า วาทกรรมเกี่ยวข้องกับความจริงซึ่งกระทำต่อสรรพสิ่งที่ภาวปฏิบัติของวาทกรรมได้บังคับหรือยึดเหนี่ยวให้กับโลกของความเป็นจริง เพราะมันได้สร้างเหตุการณ์และกฎเกณฑ์ต่าง ๆ ขึ้นมาบังคับใช้กับสรรพสิ่งนั่นเอง ดังนั้น วาทกรรมของฟูโกต์จึงเป็นเรื่องของอำนาจและความรุนแรงที่แสดงออกมาในรูปของภาวปฏิบัติการณ์จริงของวาทกรรมในสังคม

การผลิตวาทกรรมนั้นจะถูกควบคุมคัดสรร จัดระบบ และแจกจ่ายภายใต้กฎเกณฑ์ชุดหนึ่ง แหล่งที่สร้างกฎเกณฑ์เหล่านี้ที่สำคัญในสังคมนั้นคือ “อำนาจ” โดยภาพรวมแล้วเราคงปฏิเสธไม่ได้ว่า คนส่วนใหญ่ในสังคมมักจะมองว่า “อำนาจ” กับ “ความรู้” นั้นเป็นเรื่องที่แทบจะไม่เกี่ยวข้องกันเลย เนื่องจาก “ความรู้” ควรเป็นเรื่องของข้อเท็จจริงและความจริง เป็นสิ่งที่ปลอดจากคุณค่า อคติและความลำเอียงใด ๆ ในขณะที่ “อำนาจ” เป็นเรื่องของคุณค่า อคติ และความลำเอียง แต่ “อำนาจ” ของฟูโกต์ นั้นมิใช่อำนาจในรูปแบบดิบ เช่น การใช้กำลังเข้าบังคับ แต่เป็นอำนาจที่ได้รับการจัดฟอกจนขาวสะอาดในรูปแบบของ “ความรู้” และเป็นความรู้แบบเชี่ยวชาญเฉพาะด้าน เช่น วิทยาศาสตร์ เศรษฐศาสตร์ การดำรงอยู่และเป็นที่ยอมรับของอำนาจนั้นก็เนื่องมาจากว่า มันสามารถปกปิดธาตุแท้ของมันได้ ความสำเร็จของอำนาจจึงอยู่ที่ความสามารถในการปกปิดอำพรางกลไกในการทำงาน กลไกที่สำคัญในการทำงานของอำนาจไม่ใช่กฎหมายอย่างที่ผู้คนมักจะเข้าใจกัน แต่เป็นกฎเกณฑ์จารีตปฏิบัติต่าง ๆ ในสังคม โดยเฉพาะอย่างยิ่งกฎเกณฑ์และจารีตปฏิบัติของบรรดาผู้เชี่ยวชาญทั้งหลายในรูปแบบของวาทกรรมเฉพาะหรือวาทกรรมวิชาการว่าด้วยเรื่องนั้น ๆ ฟูโกต์ชี้ให้เห็นอย่างชัดเจนว่า “ความรู้” และความอยากรู้เป็นเรื่องของความรุนแรงและการทำลายล้างมากกว่าที่จะเป็นเรื่องของความสงบสุข เพราะสำหรับความรู้แล้วไม่มีอะไรที่ถือว่าเป็นความสูญเสียหรือความเสียหายที่ยิ่งใหญ่ ความรู้จึงมีความสำคัญสูงสุด เพราะแม้แต่มนุษย์เราเองก็สามารถถูกลดทอนลงเป็นเพียงวัตถุหรือสิ่งที่ถูกศึกษาเพื่อตอบสนองความอยากรู้ของความรู้ได้ ดังนั้นเราสามารถกล่าวได้อีกนัยหนึ่งว่า ความรู้นั้นคือโฉมหน้าที่แบบบลของอำนาจ เพราะสุดยอดของอำนาจก็คือการทำให้มองไม่เห็นว่ามันนั้น ๆ เป็นเรื่องของอำนาจ แต่เป็นเรื่องของความรู้หรือความจริงเป็นสิ่งที่ปลอดจากอคติและคุณค่ามันเอง

การวิเคราะห์วาทกรรมของฟูโกต์ ก็คือ การพยายามศึกษาและสืบค้นกระบวนการขั้นตอน ลำดับเหตุการณ์ และรายละเอียดปลีกย่อยต่าง ๆ ในการสร้างเอกลักษณ์และความหมายให้กับสิ่งที่ห่อหุ้มเราอยู่ในรูปของวาทกรรมและภาคปฏิบัติการของวาทกรรมว่าด้วยเรื่องนั้น ๆ ว่ามีความเป็นมาอย่างไร มีการต่อสู้ช่วงชิงการนำ ในการกำหนดกฎเกณฑ์ว่าด้วยเรื่องนั้น ๆ อย่างไรบ้าง มีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กับบุคคล สถาบัน สถานที่ เหตุการณ์อะไรบ้าง และผลกระทบที่เกิดขึ้นกับการสร้าง รวมตลอดถึงการเก็บกดหรือปิดกั้น สิ่งเหล่านี้ของวาทกรรมมีอย่างไร ดังนั้นในตัวของวาทกรรมจึงมีอำนาจอยู่ด้วย และอำนาจแห่งวาทกรรมนั้น มีแนวโน้มจะดอกย้ำความสัมพันธ์ทางอำนาจที่ดำรงอยู่แต่เดิมแล้ว ถ้าวาทกรรมที่ว่านี้เรียกว่า วาทกรรมกระแสหลัก ส่วนวาทกรรมที่ก้าวขึ้นมาท้าทายวาทกรรมชนิดแรกก็จะเรียกว่า วาทกรรมทวนกระแส หัวใจของการวิเคราะห์วาทกรรมอยู่ที่การพิจารณาค้นหาว่า ด้วยวิธีการหรือกระบวนการใดที่สิ่งต่าง ๆ ในสังคมถูกทำให้กลายเป็นวัตถุเพื่อการศึกษาหรือเพื่อการพูดถึงของวาทกรรม ก็คือการพิจารณาถึง

ภาคปฏิบัติการจริงของวาทกรรมนั่นเอง ภาคปฏิบัติการจริงของวาทกรรมที่ฟูโกต์ให้ความสนใจนั้น ไม่ใช่เป็นภาคปฏิบัติการของวาทกรรมโดยทั่ว ๆ ไปในชีวิตประจำวัน แต่เป็นภาคปฏิบัติการของวาทกรรมเฉพาะด้านที่สำคัญ ๆ ในสังคม นั่นก็คือวาทกรรมของบรรดาผู้เชี่ยวชาญในแขนงวิชาต่าง ๆ ภาคปฏิบัติการของวาทกรรมจะเป็นตัวกำหนดขอบเขตของสิ่งที่พูด สิ่งที่ศึกษาว่าจะพูดอย่างไร พูดเรื่องอะไร ใครเป็นผู้พูด จึงจะได้ความหมายสื่อสารกันรู้เรื่องและเป็นที่ยอมรับในสังคม ภาคปฏิบัติการของวาทกรรมยังสถาปนาผู้พูดให้มีอำนาจหรือความชอบธรรมในการพูดถึงเรื่องนั้น ๆ อีกด้วย เช่น แพทย์มีอำนาจหรือความชอบธรรมในการพูดถึงเรื่องความเจ็บป่วยของคนไข้ แต่ก็ไม่ได้หมายความว่าผู้พูดเหล่านี้สามารถพูดอะไรก็ได้ หรือมีอิสระเสรีในการพูดตามใจชอบ แต่ต้องพูดตามหรือภายใต้กฎเกณฑ์ของวาทกรรมว่าด้วยเรื่องนั้น ๆ สำหรับการวิเคราะห์วาทกรรมแล้ว มนุษย์เราเป็นผู้พูดจึงเป็นเพียง “ร่างทรง” หรือผู้ที่กระทำตาม ตอกย้ำผลิตซ้ำ กฎเกณฑ์ของสิ่งที่พูด มากกว่าคิดค้นสร้างสรรค์ขึ้นใหม่ เพราะนั่นอาจจะทำให้สื่อสารกับผู้คนในวงการไม่เข้าใจ ดังนั้นวาทกรรมจึงเป็นตัวกำหนดกฎเกณฑ์ว่าใครจะเป็นผู้พูด พูดอะไร พูดเมื่อไร พูดกับใคร และพูดอย่างไร ประโยคคำพูดเดียวกันหากพูดโดยบุคคลที่มีฐานะทางสังคมแตกต่างกัน ต่างโอกาส ต่างสถานที่ ความหมายก็จะไม่เหมือนกัน ประเด็นสำคัญของการวิเคราะห์วาทกรรมนั้น ไม่ได้อยู่ที่ว่าคำพูดนั้น ๆ เป็นจริงหรือเป็นเท็จ แต่อยู่ที่กฎเกณฑ์ชุดหนึ่งที่เป็นตัวกำกับให้การพูดนั้น เป็นไปได้มากกว่าจะเป็นเรื่องของข้อเท็จจริง วาทกรรมจึงไม่ใช่เป็นเพียงผลลัพธ์เกิดจากการต่อสู้เพื่อเปลี่ยนแปลงระบบของการครอบงำ แต่วาทกรรมในตัวของมันเองนั้นคือการต่อสู้และการครอบงำ

ไชยรัตน์ เจริญสิน โอฟาร ยังอธิบายเพิ่มเติมอีกว่า วาทกรรมหมายถึงระบบและกระบวนการในการสร้างหรือผลิตเอกลักษณ์ และความหมายให้กับสรรพสิ่งต่าง ๆ ในสังคมที่ห่อหุ้มเราอยู่ ไม่ว่าจะเป็นความรู้ ความจริง อำนาจ หรือตัวตนของเราเอง นอกจากนี้วาทกรรมยังทำหน้าที่ตรึงสิ่งที่สร้างขึ้นให้ดำรงอยู่และเป็นที่ยอมรับของสังคมในวงกว้าง ขณะเดียวกันวาทกรรมก็ทำหน้าที่เก็บกดหรือปิดกั้นมิให้เอกลักษณ์และความหมายของบางอย่างเกิดขึ้น หรือไม่ก็ทำให้เอกลักษณ์และความหมายของบางสิ่งที่ดำรงอยู่แล้วในสังคมให้เลือนหายไปได้ด้วย ส่วนนพพร ประชากุล (2544: 148) กล่าวถึงวาทกรรมว่า คือสิ่งที่คนพูดกัน เขียนกันในยุคหนึ่ง ๆ โดยสัมพันธ์โยงใยกับเงื่อนไขทางสังคมและกรอบความรู้ที่มากอยกำกับว่าสิ่งใดพูดออกมาแล้วเป็นที่ยอมรับ หรือไม่เป็นที่ยอมรับ วาทกรรมยังเป็นมากกว่าเรื่องของภาษาหรือคำพูดเพราะ มีภาคปฏิบัติการจริงของวาทกรรม รวมถึงจารีตปฏิบัติ จารีตประเพณีที่เคยปฏิบัติมาหรือเป็นความคิด ความเชื่อ ค่านิยม คุณค่า ในสังคมที่เกี่ยวข้องกับเรื่องนั้น ๆ ตัวอย่างเช่น วาทกรรม ว่าด้วย “ความขัดแย้ง” ก็คือเป็นตัวกำหนดหรือสร้างความหมายให้กับสิ่งที่เรียกว่า ความขัดแย้ง สิ่งใดจะถือว่าเป็นความ

ขัดแย้งหรือไม่เป็นความขัดแย้งนั้น ย่อมขึ้นอยู่กับกฎเกณฑ์ชุดหนึ่งที่ วาทกรรมว่าด้วยความขัดแย้ง นั้นกำหนดขึ้น ว่าจะอะไรคือบทบาท หน้าที สิทธิ หรืออำนาจของสิ่งนั้น ๆ ที่เป็นตัวกำหนด เอกลักษณ์และความหมายให้เกิดขึ้น ดังนั้น อัตลักษณ์และความหมาย จึงมีลักษณะเลื่อนไหล เปลี่ยนแปลง ไปตามวาทกรรมของการสร้างสิ่งเหล่านั้น คำอธิบายดังกล่าวสอดคล้องกับ นิธิ เอียวศรีวงศ์ (2532: 326) ที่ได้กล่าวถึงวาทกรรมว่า เป็นการเชื่อมโยงข้อเท็จจริงที่สลับซับซ้อนที่สุด และเป็นข้อเท็จจริงทุกด้านของสังคมนั้น วาทกรรมจึงเป็นสิ่งที่ถูกสร้างขึ้น เหมือนกับความรู้ก็เป็นสิ่งที่ถูกสร้างขึ้นเช่นกัน ดังนั้นทุกคนจึงตกอยู่ใต้อำนาจของวาทกรรมใดวาทกรรมหนึ่งทั้งสิ้น วาทกรรมยังต้องยึดโยงอยู่กับการใช้ภาษา ดังจะเห็นได้จากคำอธิบายของ ธเนศ วงศ์ยานนาวา (2529: 142) ที่ได้กล่าวถึง ความหมายของวาทกรรมไว้ว่า เป็นลักษณะของกฎเกณฑ์ทางภาษาที่ผลิตความรู้ชุดหนึ่งขึ้นอยู่กระบบตรรกะภาษาในวาทกรรม และภาคปฏิบัติการของวาทกรรมต้องมีความสัมพันธ์ กับผู้นำเสนอความจริงดังกล่าวว่ามีสถานภาพในสังคมเป็นอย่างไร

แม้ว่าจะมีผู้ให้ความหมาย และมีมุมมอง ต่อ “วาทกรรม” ในแง่มุมที่ต่างกันออกไปแต่ท้ายที่สุด สามารถสรุป เพื่อเป็นกรอบคิดในการศึกษาได้ว่า การวิเคราะห์วาทกรรมต้องอาศัยตัวบทในที่นี้หมายถึงถ้อยคำที่ปรากฏในนวนิยาย ของ อ.ไชยวรศิลป์ ที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับภาพลักษณ์ของผู้หญิงเหนือ เป็นการสร้าง “อุดมการณ์” อีกนัยหนึ่ง คือ การผลิต “ความรู้” ชุดหนึ่งขึ้นโดยอาศัยนวนิยาย เป็นภาคปฏิบัติการของวาทกรรม เพื่อต้านกับอุดมการณ์ของรัฐที่ครอบงำความคิดของคนในสังคม โดยมีความสัมพันธ์และเกี่ยวเนื่องกับสภาพสังคม แสดงออกมาในรูปแบบที่หลากหลายล้วนแต่เป็นภาคปฏิบัติการของวาทกรรมที่ผู้ศึกษาจะได้นำไปเป็นแนวในการวิเคราะห์ต่อไป

1.3.1.2 งานวิจัยที่ใช้กรอบคิดทางวาทกรรม

การช่วงชิงการนิยามความหมายของวาทกรรมกระแสหลักและวาทกรรมกระแสรองหรือวาทกรรมทวนกระแส ที่ต่างฝ่ายต่างต้องการให้ความหมาย พบได้ในงานของ จงกมล โดสกุลวงศ์ (2542) ที่ศึกษา การวิเคราะห์วาทกรรมการให้ความหมายสื่อสิ่งพิมพ์ลามกของ 9 สถาบันในสังคมไทย พบว่า การให้ความหมายของสื่อสิ่งพิมพ์ลามกจะเป็นการแสดงอำนาจภาคปฏิบัติการจริงของวาทกรรมที่สถาบันต่าง ๆ กำหนดและให้ความหมาย ส่งผลต่อการรับรู้และประเมินคุณค่าผู้คนในสังคมต่อสื่อชนิดนี้แล้ว ยังชี้ให้เห็นถึงโยงใยที่สลับซับซ้อนในสังคม อันเกี่ยวเนื่องกับสื่อนี้ ไม่ว่าจะเป็นค่านิยมและมายาคติในเรื่องเพศ ความรุนแรงในสังคมไทยทั้งในเชิงโครงสร้างและวัฒนธรรม หรือการต่อสู้ในสนามวาทกรรมระหว่างวาทกรรมกระแสหลัก และวาทกรรมทวนกระแส เพื่อช่วงชิงการกำหนดความหมายของสื่อสิ่งพิมพ์ลามกให้แก่สังคมไทยด้วย

นอกจากนี้ยังมีการสร้างวาทกรรมโดยการตั้งคำถามกับภาครัฐดังที่ ศิริพร ศรีสินธุ์ไร (2542) ได้ศึกษา ปฏิบัติการทางวาทกรรมของชาวบ้าน : กรณีศึกษา “ป่าทามกุดเป่ง” พบว่าชาวบ้านได้สร้างวาทกรรมขึ้นมา 2 ชุด โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อจะตอบโต้วาทกรรมกระแสหลักของภาครัฐ คือ วาทกรรมว่าด้วยการอนุรักษ์และการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ และวาทกรรมการพัฒนาที่รวมศูนย์อำนาจในการตัดสินใจอยู่ที่ส่วนกลาง โดยไม่ได้คำนึงถึงสิทธิชุมชน และการมีส่วนร่วมของประชาชนในการกำหนดแนวทางพัฒนาที่จะส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตของชุมชนงานในลักษณะนี้จะเป็นการต่อสู้กันระหว่างภาครัฐ และภาคประชาชน ลักษณะดังกล่าว ปรากฏในงานของ สุรสม กฤษณะจุฑะ (2547) ศึกษาเรื่อง การเมืองวัฒนธรรมของความเป็นอื่นในพื้นที่สื่อ : การต่อสู้ทางวาทกรรมว่าด้วยพลังงาน โดยศึกษาความขัดแย้งในการใช้พลังงานจาก 3 กรณี คือ กรณีเขื่อนปากมูล กรณีโครงการไฟฟ้าหิวนคร และ กรณีโครงการไฟฟ้าบ่อนอก พบว่าการศึกษาในครั้งนี้มีคู่ต่อสู้สองฝ่ายคือ กลไกอำนาจรัฐกับชุมชนที่ได้รับผลกระทบ และต่างฝ่ายต่างพยายามสร้างความเป็นอื่นให้กับคู่ตรงข้ามในลักษณะต่าง ๆ เพื่อช่วงชิงอำนาจเหนืออีกฝ่ายหนึ่ง ลักษณะดังกล่าวคือภาคปฏิบัติการของวาทกรรม

การใช้กรอบคิดวาทกรรมในการวิเคราะห์ปรากฏการณ์ทางสังคม ที่ใช้วาทกรรมเพื่อต่อต้านวาทกรรมกระแสหลัก โดยเลือกจะนิยามความหมายใหม่โดยแสดงผ่านการสร้างอัตลักษณ์ใหม่ให้กับกลุ่มของตน จากงานของ เขาวนุช เวศร์ภาดา (2544) ศึกษาเรื่อง “วาทกรรมความรู้ในการฟื้นฟูวัฒนธรรมท้องถิ่น” กรณีศึกษา อุทยานการศึกษา หมู่บ้านวัฒนธรรมเขาขุนศรี ตำบลบ้านเกาะ อำเภอพรหมคีรี จังหวัดนครศรีธรรมราช พบว่าการวิเคราะห์วาทกรรมความรู้ในการฟื้นฟูวัฒนธรรมท้องถิ่น เผยให้เห็นว่า “ตัวตน” หรืออัตลักษณ์ของหมู่บ้านนั้นถูกประกอบสร้างจากวาทกรรมหลายชุด ที่ถูกนำมาร้อยเรียงเข้าด้วยกันอย่างมีเอกภาพ มีเหตุผล และมีภาคปฏิบัติการของวาทกรรมที่เป็นรูปธรรม จนสามารถสถาปนา “วาทกรรมกระแสหลัก” หรือต้นแบบความเป็น “หมู่บ้านวัฒนธรรม” พร้อมปิดกั้นพื้นที่วาทกรรมอื่นที่แตกต่าง “การฟื้นฟูวัฒนธรรม” แท้ที่จริงคือกระบวนการสร้างมายาคติเกี่ยวกับ “ชุมชนในจินตนาการ” หรือหมู่บ้านในอุดมคติ ภายใต้การคำจูนของเครือข่ายอำนาจท้องถิ่น ที่พยายามสถาปนาตนเองให้เป็นส่วนหนึ่งของอำนาจรัฐ เช่นเดียวกับงานของปริญญ์ภรณ์ พรหมดวง (2545) ศึกษาเรื่อง ความขัดแย้งและความร่วมมือ : วาทกรรมว่าด้วยการจัดการป่าชุมชน พบว่านโยบายของภาครัฐในด้านการจัดการทรัพยากรป่าไม้ ภายหลังจากที่มีการประกาศใช้กฎหมายและนโยบายด้านป่าไม้แล้ว ทำให้ชุมชนเสียผลประโยชน์ ดังนั้น ชุมชนจึงมีการเรียกร้องสิทธิในการจัดการป่าชุมชน ซึ่งเป็นวาทกรรมกระแสตรง เพื่อแสดงให้เห็นถึงความมีตัวตนของกลุ่ม อีกทั้งสร้างพื้นที่ให้กับกลุ่มของตน และพยายามแสวงหาวิธีในการนำเสนอความต้องการ

ที่เป็นไปตามความจริงของกลุ่มตน โดยการตั้งคำถามโต้แย้ง ทำทลายต่อแนวคิดและนโยบายการจัดการทรัพยากรป่าของภาครัฐ ซึ่งถือว่าเป็นการตอบโต้วาทกรรมกระแสหลักที่รัฐสร้างขึ้น

การสร้างอัตลักษณ์ของผู้หญิง เพื่อด้านกับภาพลักษณ์ด้านลบ พบได้ในงานของ บุญบรรณ จินเจริญ (2544) ศึกษาเรื่อง การต่อสู้ทางวาทกรรมของโสเภณีหญิงไทยจากสื่อกระแสหลักสู่เว็ลด์ ไซด์ เว็บ โดยอาศัยแหล่งข้อมูลจากเวปไซด์พบว่า มีเวปไซด์สองลักษณะคือ เวปไซด์ที่ผลิต และตอกย้ำภาพลบให้แก่โสเภณี พยายามสร้างความเป็นอื่นให้กับโสเภณี แต่มีเวปไซด์อีกประเภทหนึ่งที่สร้างพื้นที่ให้ผู้หญิงกลุ่มนี้ออกมาเปิดเผยตัว และสร้างภาพลักษณ์ใหม่คือ ภาพลักษณ์ของผู้หญิงดี สู้ชีวิต อีกทั้งนิยามความหมายของอาชีพโสเภณีใหม่ว่า เป็นอาชีพหนึ่งเหมือนกับอาชีพทั่วไป เพื่อให้สังคมในวงกว้างยอมรับ

นอกจากนี้ผู้หญิงยังใช้ความสวยในการต่อรอง เพื่อช่วงชิงอำนาจในสังคมที่ถูกครอบงำด้วยอุดมการณ์ปิตาธิปไตย ในงานของ อุ่นใจ เจริญบุรณะกุล (2547) ได้ศึกษา วาทกรรม “ความสวย” อัตลักษณ์วัฒนธรรมการบริโภค : กรณีศึกษานักศึกษาหญิงมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ พบว่า กระบวนการบริโภคความรู้เรื่องการสร้างความสวย ทั้งความรู้ด้านการดูแลสุขภาพ ร่างกาย การใช้ผลิตภัณฑ์เสริมอาหาร และการเลือกวิธีการสัลยกรรมความงาม มีจุดมุ่งหมายเพื่อให้ร่างกายงดงามตามสมัยนิยม เพื่อสร้างอัตลักษณ์ โดยอาศัยความงามซึ่งเป็นค่านิยมของสังคม เพื่อแสวงหาพื้นที่ในสังคม และเพื่อสถานภาพที่ดีในสังคม

ภาษาที่ใช้ยังสะท้อนถึงอัตลักษณ์ ที่สัมพันธ์กับอำนาจในการนิยามความหมาย จันทิมา เอี่ยมมานนท์ (2549) ได้ศึกษาวาทกรรมเกี่ยวกับผู้ติดเชื้อเอดส์ในสังคมไทย พบว่า อัตลักษณ์ของกลุ่มผู้ติดเชื้อนี้ถูกสร้างขึ้นในฐานะของผู้ป่วย ดังนั้นการปฏิสัมพันธ์กับบุคคลต่าง ๆ ทำให้มีวิถีปฏิบัติและการใช้ภาษาแตกต่างกัน แต่ก็ยังแสดงอัตลักษณ์ความเป็นผู้ป่วยเอดส์

การศึกษางานวรรณกรรมด้วยกรอบคิดวาทกรรมนั้น พบว่าวรรณกรรมเป็นภาคปฏิบัติ การทางวาทกรรม โดยแสดงออกทาง “ภาษา” ซึ่งมีผลต่อคนในสังคม เห็นได้จากงานวิจัยของ วีรพงษ์ วรรณ (2551) ศึกษาเรื่อง วาทกรรมกับสถานภาพและบทบาทชาย-หญิง ศึกษาผ่านวรรณกรรมท้องถิ่นอีสาน พบว่า การกำหนดสถานภาพและบทบาทของชายและหญิงในภาคอีสานนั้นมีอิทธิพลมาจากวรรณกรรมท้องถิ่นซึ่งเป็นวาทกรรมในรูปแบบของอำนาจที่ผ่านการจัดกลามาเป็นองค์ความรู้ที่ถ่ายทอดในสังคมที่ครอบงำสังคมโดยใช้วรรณกรรมเป็นภาคปฏิบัติการทางวาทกรรม ส่วน สรณี วงศ์เบ็ญสัจจ์ และคณะ (2547) ได้ศึกษา หนังสือนิทานภาพสำหรับเด็กของไทยที่ได้รับรางวัล : การวิเคราะห์เชิงวรรณกรรมและวาทกรรม พบว่า หนังสือภาพสำหรับเด็กเป็นวรรณกรรมที่เป็นภาคปฏิบัติการทางวาทกรรมที่พยายามจะครอบงำความคิดของเด็ก ผ่านการใช้

ภาษาและรูปภาพซึ่งแสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างปฏิบัติการทางวรรณกรรมและอุดมการณ์วาทกรรม

นอกจากนี้ยังมีการศึกษาถึงภาพเสนอของผู้หญิงที่ใช้แนวความคิดวาทกรรมในการวิเคราะห์ในงานของ เสนาะ เจริญพร (2546) ศึกษาเรื่อง ภาพเสนอผู้หญิงในวรรณกรรมไทยช่วงทศวรรษ 2530 : วิเคราะห์ความโยงใยกับประเด็นทางสังคม พบว่า ภาพเสนอของผู้หญิงมีลักษณะซับซ้อนเนื่องจากการเสนอภาพดังกล่าวนั้นอยู่ภายใต้โครงสร้างทางสังคมที่ตึงเครียด วรรณกรรม หรือนวนิยาย เป็นสิ่งที่เชื่อมโยงระหว่างวาทกรรม กับภาคปฏิบัติการทางวาทกรรม ดังนั้นการใช้ภาษาในนวนิยายจึงเป็นสิ่งสำคัญในการวิเคราะห์ซึ่งพบได้ในงานของ ปิ่นอนงค์ อ่ำปะละ (2548) ศึกษาเรื่อง ภาพสะท้อนสังคมในนวนิยายของโศภิตาตามแนววาทกรรมวิเคราะห์ โดยได้ใช้วิธีการวิเคราะห์วาทกรรมจากการเดินเรื่อง ตัวละคร ฉาก บทสนทนา และโครงเรื่อง ผ่านคำและประโยคเพื่อนำมาวิเคราะห์ภาพสะท้อนสังคม

สุนิรัตน์ ลิมนวิธ(2547: 30-32) ได้กล่าวถึงการวิเคราะห์วาทกรรมตามแนวของนอร์แมน แฟร์เคลาฟ ซึ่งจะได้นำมาเป็นกรอบในการศึกษา พบว่าการวิเคราะห์วาทกรรมจะศึกษาผ่านตัวบท (Text) ปฏิบัติการทางวาทกรรม (Discourse Practices) และปฏิบัติการทางสังคมวัฒนธรรม (Socio-cultural Practices) ดังนี้

1. ตัวบท คือภาษาที่ใช้ในการสื่อสารในงานวรรณกรรม ซึ่งเป็นสิ่งที่ต้องใช้ในการสืบค้นวาทกรรมที่อาจจะเปิดเผยหรือซ่อนเร้นในงานวรรณกรรม

2. ปฏิบัติการทางวาทกรรมได้แก่ กระบวนการสร้างตัวบท วิเคราะห์กระบวนการนำเสนอ ตลอดจนการตีความตัวบท เพื่อจะศึกษาว่าผู้เขียนสร้างวาทกรรมขึ้นได้อย่างไร รวมทั้งมีการถ่ายทอดออกมาอย่างไร

3. ปฏิบัติการทางสังคมวัฒนธรรม ได้แก่ ศึกษาวิเคราะห์บริบททางสังคม วัฒนธรรม การเมือง ที่ปรากฏแวดล้อมตัวบทเพื่อให้เข้าใจความหมายและกระบวนการสร้างวาทกรรมอย่างชัดเจน

การใช้กรอบคิดวาทกรรมเข้ามาวิเคราะห์การสร้างภาพลักษณ์ผู้หญิงเหนือ จะทำให้เข้าใจบริบทที่ซ่อนอยู่ท่ามกลางการดำเนินเรื่องทั่วไปในนวนิยายของ อ.ไชยวรศิลป์ผ่านตัวบท เพื่อวิเคราะห์กระบวนการสร้างตัวบท วิเคราะห์กระบวนการนำเสนอ ซึ่งเป็นปฏิบัติการทางวาทกรรม นอกจากนี้ยังทำให้เข้าใจถึง ปฏิบัติการทางสังคมวัฒนธรรม ของวาทกรรมโดยจุดมุ่งหมายสูงสุดเพื่อทำความเข้าใจปรากฏการณ์ทางสังคมที่ผูกโยงกับภาพลักษณ์หรือภาพเสนอของผู้หญิงเหนืออย่างกระจ่างแจ้ง อันเป็นอำนาจของวาทกรรม

1.3.2 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับสถานภาพ บทบาท และภาพลักษณ์ของผู้หญิง

จากการศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับภาพลักษณ์ผู้หญิงโดยทั่วไป พบว่า วจิภรณ์ อาทรมิตร (2541) ศึกษาเรื่อง ภาพลักษณ์ของนักการเมืองสตรีที่ถูกนำเสนอผ่านหนังสือพิมพ์ ภาพลักษณ์ของผู้หญิงที่มีบทบาทเป็นผู้นำ มักเป็นภาพลักษณ์ในด้านบวก โดยข่าวนำเสนอเกี่ยวกับการทำงานด้านเยาวชนและสตรีเป็นส่วนใหญ่ ซึ่งสอดคล้องกับงานของเสนาะ เจริญพร (2548) เรื่อง ผู้หญิงกับสังคมในวรรณกรรมไทยยุคฟองสบู่ ลักษณะความเป็นกุลสตรี ความเป็นเมีย และความเป็นแม่ ถูกครอบงำด้วยอุดมการณ์ปีศาจปไต โดยที่ฝังรากลึกมายาวนานในสังคมไทย เช่นเดียวกับ พนิดา หันสวาสดี (2544) ศึกษาเรื่อง ผู้หญิงในภาพยนตร์: กระบวนการผลิตซ้ำของผู้หญิงในสังคมไทย พบว่า ภาพยนตร์ไทย ในพ.ศ. 2542 มีการผลิตซ้ำภาพลักษณ์ของผู้หญิงไทยอย่างต่อเนื่อง โดยนำเสนอลักษณะ สถานภาพ และบทบาทของตัวละครหญิงในภาพยนตร์ ในลักษณะเดียวกับผู้หญิงในอุดมคติของสังคมไทย กระบวนการดังกล่าวเกิดขึ้นจากความคิดหลักที่เกิดจากชนชั้นสูงที่ส่งผ่านสื่อต่าง ๆ และสามารถครอบงำอุดมการณ์เกี่ยวกับความเป็นหญิงในสังคมไทย นอกจากนี้ยังมีการศึกษาภาพลักษณ์ของผู้หญิงที่ปรากฏในเพลงลูกทุ่ง ซึ่งเป็นภาคปฏิบัติการของวาทกรรม ประสิทธิ์ แยมศรี (2548) ศึกษาเรื่อง ภาพลักษณ์ของผู้หญิงไทยในเพลงลูกทุ่ง : กรณีศึกษาเพลงแนวตลกคาเฟ่ ภาพลักษณ์ของผู้หญิงในเพลงมี 3 แบบ ที่พบมากที่สุดคือ ภาพลักษณ์แบบหญิงกล้าซึ่งถูกนำเสนอให้เป็นวัตถุและสินค้าทางเพศ กล้าแสดงออกโดยอาศัยเรือนร่างให้ชายมีความสัมพันธ์เพื่อแลกกับทรัพย์สินเงินทอง ภาพลักษณ์ที่พบรองลงมา คือ ภาพลักษณ์แบบกุลสตรี ซึ่งถูกนำเสนอให้เป็นผู้หญิงที่ยึดมั่นในขนบธรรมเนียม และค่านิยมดั้งเดิม ภาพลักษณ์ที่พบน้อยที่สุดคือ ภาพลักษณ์ที่รวมทั้งแบบกุลสตรีและแบบหญิงกล้า ซึ่งถูกนำเสนอให้เป็นผู้หญิงยุคใหม่ กล้าแสดงออกทางเพศ แต่ยังคงยึดมั่นในความเป็นกุลสตรีซึ่งเป็นลักษณะของการผสมผสานอยู่ในผู้หญิงคนเดียว

จากงานวิจัยทั้ง 4 เรื่องข้างต้นพบว่า ภาพลักษณ์ที่แสดงออกผ่านภาคปฏิบัติการของวาทกรรมนั้นเป็นภาพลักษณ์ด้านบวกและเป็นสิ่งที่ถูกสร้างขึ้นภายใต้การครอบงำของอุดมการณ์ปีศาจปไต ที่ครอบงำความคิดของคนในสังคมให้เชื่อว่า ภาพลักษณ์ดังกล่าวเป็นสิ่งที่พึงประสงค์ และภาพลักษณ์ของผู้หญิงนั้น มีความสัมพันธ์กับการใช้ “ภาษา” ไม่ว่าจะเป็นภาพหรือ การใช้ถ้อยคำก็ตาม ล้วนแต่เป็นการปฏิบัติการทางวาทกรรม

นอกจากนี้ยังมีเอกสารและงานวิจัยอีกกลุ่มหนึ่งที่กล่าวถึงสถานภาพ และบทบาทของผู้หญิงในงานวรรณกรรมไทย สถานภาพ และบทบาทของผู้หญิง นั้นแบ่งได้เป็น 2 ลักษณะ นั่นคือ สถานภาพ และบทบาทที่เป็นแบบอุดมคติ และสถานภาพ และบทบาทที่ต่างจากอุดมคติ

ลักษณะแรก สถานภาพและบทบาทที่เป็นแบบอุดมคติ แนวคิดดังกล่าวปรากฏในงานของ สายสมร เหยตรงการ (2528) ศึกษาเรื่องสถานภาพของผู้หญิงไทย (ในช่วง ปี พ.ศ. 2475 - 2493) ในนวนิยายของดอกไม้สด และ ก. สุรางคนางค์ ภาพลักษณ์ของผู้หญิงที่ถูกนำเสนอ มี 3 ลักษณะ คือ เป็นลูก เป็นเมีย และ เป็นแม่ที่ดี รู้จักเคารพเชื่อฟังบิดามารดา อีกทั้งสามารถเคียงบ่าเคียงไหล่กับสามี หากเป็นหญิงสาวที่มีความรู้มักประกอบอาชีพครูเท่านั้น รื่นฤทัย สัจจพันธุ์ (2534) ได้ศึกษาเรื่อง ตัวละครหญิงในวรรณคดีไทยสมัยอยุธยา และรัตนโกสินทร์ตอนต้น พ.ศ. 1893 - 2394 ตัวละครหญิงในวรรณกรรมมีลักษณะเป็นแบบอุดมคติในด้านการประพฤติตนเป็น ศรีภรรยา เช่น ความซื่อสัตย์ การปรนนิบัติดูแลสามี และมีความถนัดด้านการบ้านการเรือน ซึ่งเป็นลักษณะของผู้หญิงในอุดมคติ

งานวิจัยทั้งสองเรื่องดังกล่าวเป็นการยืนยันถึงสถานภาพ และบทบาทของผู้หญิงในอุดมคติของสังคมไทยอย่างชัดเจน ต่างจากงานวิจัยในระยะต่อมาที่แสดงถึงความคลี่คลายของสถานภาพ และบทบาทของผู้หญิง แม้จะคงความเป็น “เมียและแม่ที่ดี” อย่างไม่ขาดตกบกพร่อง แต่สถานภาพ และบทบาทของผู้หญิงมีความหลากหลาย และซับซ้อนขึ้น เห็นได้ในงานของวีระวรรณ ศรีสำราญ (2533) ศึกษาเรื่อง สถานภาพสตรีไทยในนวนิยายของ กฤษณา อโศกสิน (พ.ศ. 2497 - 2530) ในช่วง พ.ศ. 2497 - พ.ศ. 2510 นั้น สถานภาพของผู้หญิงไทยอยู่ในยุคเริ่มมีการเปลี่ยนแปลง ผู้หญิงได้รับการศึกษาในโรงเรียน แต่หน้าที่สำคัญก็คือการเป็นแม่บ้านแม่เรือน เน้นเรื่องการเลือกคู่ครองและการแต่งงานเป็นสำคัญ ในช่วงพ.ศ. 2511- 2521 ผู้หญิงได้รับการศึกษาสูงขึ้น บางคนได้รับการศึกษาทัดเทียมกับบุรุษ สตรี มีบทบาทในเชิงเศรษฐกิจ และสามารถเลี้ยงชีพด้วยตนเอง ในช่วงพ.ศ. 2522-2530 ผู้หญิงมีบทบาทหลากหลายขึ้น ทั้งด้านการศึกษา อาชีพ และสังคม

มยุรา พรหมอ้วน (2542) ศึกษาเรื่อง แนวคิดเกี่ยวกับสตรีในนวนิยายของนันทนา วีระชนในช่วง พ.ศ. 2514 – 2528 บทบาทของผู้หญิงในงานของนันทนา วีระชนนั้น มีความทัดเทียมกับบุรุษ แต่ยังคงลักษณะของกุลสตรีไทยเอาไว้ นอกจากนี้ผู้หญิงยังเป็นผู้ให้ความช่วยเหลือต่อสังคมได้เช่นเดียวกับบุรุษ แนวคิดดังกล่าวได้ปรากฏในงานวิจัยของประดับ ภูมิลา (2542) ศึกษาเรื่อง บุคลิกภาพตัวละครเอกสตรีในนวนิยายของทมยันตีช่วง พ.ศ. 2509 ถึง พ.ศ. 2529 ทั้งสองช่วง ทศวรรษลักษณะที่คล้ายคลึงกันของตัวละครเอกฝ่ายหญิง คือมีรูปร่างหน้าตาสวยงาม ผิวพรรณดี ภิริยาทำทางสุภาพ อ่อนโยน และเป็นผู้ดี มีสติปัญญาเฉียบแหลม สุขุมเยือกเย็น มีเหตุผล มีคุณธรรม ในการดำเนินชีวิต มีความเป็นผู้นำที่เสียสละ กตัญญูรู้คุณ ส่วนลักษณะแตกต่างกันของสองช่วงคือ ตัวละครเอกฝ่ายหญิงในช่วงทศวรรษแรกยังคงมีลักษณะของผู้หญิงไทยสมัยเก่าอยู่มาก ในขณะที่ตัวละครเอกฝ่ายหญิงในช่วงทศวรรษหลังส่วนใหญ่เป็นผู้หญิงไทยสมัยใหม่หรือผสมผสาน

ลักษณะของผู้หญิงยุคใหม่พบในงานของ อรรถภาค เล้าจินตนาศรี (2548) ที่ศึกษา เรื่อง ตัวละครหญิงในนวนิยายของศรีบูรพา: ศึกษาสถานภาพ บทบาท และสำนึกทางสังคม ภาพลักษณ์ของผู้หญิงในงานของศรีบูรพานั้นเป็นภาพลักษณ์เชิงบวก กล่าวคือ เป็นผู้หญิงที่มีการศึกษา มีอาชีพตามความจำเป็นและตามฐานะของครอบครัว รู้จักการเคารพและให้เกียรติ อีกทั้งนำความผาสุกมาสู่ครอบครัว ซึ่งต่างจากงานอีกรุ่นหนึ่ง ที่นำเสนอภาพลักษณ์ที่เป็นชนบ ที่ถูกประกอบสร้าง และหล่อหลอมให้ผู้หญิงไทยต้องมีความเป็น “เมียและแม่ที่ดี”

ลักษณะที่สอง สถานภาพ และบทบาทของผู้หญิงที่ต่างจากอุดมคติ เช่นงานของ เพชรศิริ โยคะสิงห์ (2543) ศึกษาเรื่อง แนวคิดสตรีนิยมในเรื่องสั้นของนักเขียนหญิงร่วมสมัย (พ.ศ. 2533 - 2540) สถานภาพของผู้หญิงในงานของ สุจินดา ชันดะยาถกต ชามา และเดือนวาด พิมวนา ในช่วงดังกล่าวผู้หญิงมีสถานภาพทางสังคมที่เท่าเทียมกับเพศชาย ไม่ว่าจะเป็นเรื่องของการความรัก การครองเรือน หรือการครองตัวเป็นโสด ซึ่งเปลี่ยนแปลงไปจากปทัสถาน และค่านิยมของสังคมเก่า และมีอิสระในการเลือกทางเดินชีวิตของตัวเองในเรื่องการหย่าร้าง เพื่อหนีจากสภาพการกดขี่ทางเพศ การเลือกที่จะอยู่เป็นโสด และการยอมเป็นภรรยาไม่ยอม สถานภาพ และบทบาทของผู้หญิงที่ไม่สนใจกรอบทางสังคม

ทิพย์วัลย์ ศรีพรหมษา (2544) ศึกษา ลักษณะและบทบาทของสตรีในนวนิยายของ สุวรรณี สุคนธา พบว่า ลักษณะของตัวละครผู้หญิงของสุวรรณี สุคนธา เป็นผู้หญิงสวย สุภาพ อ่อนโยน เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ มีความมั่นใจในตนเอง ได้รับการศึกษาสูง มีความสามารถ และมีอิสระในการดำเนินชีวิต เป็นบุตรที่ดี เชื่อฟังและคอยปรนนิบัติบิดามารดา ในฐานะมารดา เป็นมารดาที่ดีคอยอบรมสั่งสอนบุตร แต่ในฐานะภรรยา เป็นภรรยาที่ไม่ต้องอยู่ในกรอบอันเคร่งครัด อีกทั้งไม่ต้องคอยปรนนิบัติเอาใจสามี

สถานภาพ และบทบาทของผู้หญิงทั้งสองลักษณะดังกล่าว ทำให้ผู้ศึกษาสรุปได้ว่า ตัวละครผู้หญิงจะมีสถานภาพ และบทบาทเช่นใด นั้นย่อมขึ้นอยู่กับทัศนคติของผู้เขียนเป็นสำคัญ ดังนั้นสถานภาพ และบทบาท ของผู้หญิงที่เป็น เมียและแม่ที่ดีนั้น เป็นวาทกรรมกระแสหลักที่ครอบงำความคิดของคนในสังคม และนวนิยายที่บอกเล่า ถึงสถานภาพ และบทบาทของผู้หญิงในอุดมคติ นั้นเป็นสิ่งที่ตกอยู่ภายใต้การครอบงำของอุดมคติที่เน้นชายเป็นใหญ่ ในขณะที่เดียวกันก็มีวาทกรรมกระแสทวนซึ่งสะท้อนสถานภาพ และบทบาทของผู้หญิงที่ต่างจากอุดมคติอย่างสิ้นเชิง ลักษณะดังกล่าวนี้เป็นวาทกรรมกระแสรอง

1.3.3 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับสถานภาพ บทบาท และภาพลักษณ์ผู้หญิงเหนือ

จากการศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับบทบาท และภาพลักษณ์ของผู้หญิงในงานวรรณกรรมที่มีเนื้อหาเกี่ยวข้องกับความเป็นล้านนา งานวิจัยที่ศึกษางานของ อ.ไชยวรศิลป์ โดยตรงนั้นคืองานของ Autchariya Boonruang (2006) ที่ศึกษา ค่านิยมและความคาดหวังทางสังคมของท้องถิ่นภาคเหนือของไทยที่มีต่อผู้หญิงซึ่งสะท้อนในนวนิยายของ อ.ไชยวรศิลป์ มีจุดมุ่งหมายเพื่อศึกษาการนำเสนอพฤติกรรมของตัวละคร ด้วยทฤษฎีทางจิตวิทยา ทำให้เห็นว่าตัวละครที่ปรากฏในนวนิยายของ อ.ไชยวรศิลป์ ถูกสร้างขึ้นโดยได้แทรกแนวคิดเกี่ยวกับค่านิยมของท้องถิ่นเข้าไปในบทบาทของตัวละคร ลักษณะเช่นนี้ได้ปรากฏในงานของ นัยนา ครุฑเมือง (2547) ที่ได้ศึกษาเรื่อง นวนิยายอิงประวัติศาสตร์ล้านนา : ภาพสะท้อนการเมืองและสังคม พบว่าภาพลักษณ์ของผู้หญิงล้านนานั้นถูกนำเสนอตามอุดมคติของสังคม ทั้งในฐานะของบุตร ภรรยา และมารดา และมีหน้าที่สำคัญ คือ การปรนนิบัติรับใช้ฝ่ายชาย หากไม่ปฏิบัติตามจะได้รับการปฏิเสธจากสังคม แต่ภาพลักษณ์ของผู้หญิงล้านนาอีกประการหนึ่ง คือ การเป็นผู้หญิงเก่งและแกร่ง นั้นมีที่มาจากสภาพสังคมที่เอื้อให้ผู้หญิงมีบทบาทสำคัญทั้งในครอบครัวและสังคม และอีกส่วนหนึ่งนั้นมาจากทัศนคติของนักประพันธ์ที่เป็นผู้หญิงในยุคปัจจุบัน ดังนั้นตัวละครผู้หญิงล้านนาจึงปรากฏลักษณะผู้หญิงยุคปัจจุบันด้วย

ศิริรัตน์ อาสนะ (2529) ศึกษาเรื่อง สตรีในวรรณกรรมล้านนา พบว่า ทั้งผู้หญิงสามัญชน หรือผู้หญิงสูงศักดิ์ล้วนมีบทบาทที่เหมือนกันคือ ให้ความรักและอบรมสั่งสอนบุตรธิดารวมทั้งข้อสัตย์ ปรนนิบัติ เคารพ ยกย่องสามี ผู้หญิงในฐานะธิดา มีหน้าที่สำคัญคือปรนนิบัติบิดามารดา ภาพลักษณ์ของผู้หญิงในงานวรรณกรรมนิยมนิยามผู้หญิงที่มีรูปสมบัติคือความงามตามธรรมชาติ และมีคุณธรรม อีกทั้งข้อสัตย์ กตัญญู และรอบรู้หลักการครองเรือนเป็นอย่างดี

ส่วนงานที่เกี่ยวข้องกับภาพลักษณ์ของผู้หญิงเหนือโดยตรงได้แก่งานของภักดีกุลรัตนา(2543) ซึ่งศึกษาภาพลักษณ์ผู้หญิงเหนือ ตั้งแต่ปลายพุทธศตวรรษที่ 25 ถึงต้นพุทธศตวรรษที่ 26 พบว่าความแตกต่างด้านการเมือง เศรษฐกิจ และสังคมระหว่างกรุงเทพฯกับล้านนา ทำให้ชนชั้นสูงของกรุงเทพฯถูกผู้หญิงเหนือ จนสร้างเป็นภาพลักษณ์ในเชิงลบให้แก่ผู้หญิงเหนือ นอกจากนี้ นโยบายส่งเสริมการท่องเที่ยวของภาครัฐ ยังส่งผลให้นายทุนจากกรุงเทพฯ และนายทุนท้องถิ่นสร้างภาพลักษณ์ของผู้หญิงเหนือในฐานะสาวงาม ทำให้ภาพลักษณ์ดังกล่าวตราตรึงอยู่ในสำนึกของคนทั่วไป

งานวิจัยทั้ง 4 เรื่องดังกล่าวทำให้ผู้ศึกษาเห็นได้ว่า นวนิยายของอ.ไชยวรศิลป์มีแง่มุมที่น่าสนใจในการสร้างตัวละครผู้หญิงเหนือและการสร้างตัวละครลักษณะดังกล่าวน่าจะมีความสัมพันธ์กับสังคมและเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ ควรนำประเด็นดังกล่าวมาศึกษาเพื่อให้เข้าใจแนวคิดที่แฝงไว้อย่างถ่องแท้ต่อไป

4. ขอบเขตการศึกษาวิจัย

การศึกษาวิเคราะห์เพื่อค้นหาการสร้างภาพลักษณ์ผู้หญิงเหนือจากนวนิยายของอ.ไชยวรศิลป์จะศึกษาจากนวนิยายซึ่งเป็นตัวแทนของการสร้างภาพลักษณ์ใหม่ให้กับผู้หญิงเหนือจำนวน 14 เรื่อง โดยมีได้ละเลยงานเขียนอื่นของนักประพันธ์ผู้ที่มีความเกี่ยวข้องกับการใช้วาทกรรมเพื่อสร้างภาพลักษณ์ใหม่ให้กับผู้หญิงเหนือ นวนิยายดังกล่าวนี้จะพิจารณาควบคู่ไปกับระยะเวลาในการแต่งด้วย ดังมีรายชื่อต่อไปนี้

1. จากฟ้ามาดิน	พ.ศ. 2498
2. ริมฝั่งแม่ระมิงค์	พ.ศ. 2498
3. ร่วมแผ่นดิน	พ.ศ. 2500
4. ส่องหล้า	พ.ศ. 2504
5. ไพรวัน	พ.ศ. 2506
6. คาวประจําใจ	พ.ศ. 2507
7. แคนมธุรส	พ.ศ. 2507
8. จากฟากฟ้า	พ.ศ. 2509
9. ค่าควรเมือง	พ.ศ. 2515
10. คุณนาย	พ.ศ. 2516
11. คุณหญิงภูธร	พ.ศ. 2516
12. ประทีปเหนือธารพิงค์	พ.ศ. 2516
13. ปีก้อย	พ.ศ. 2516
14. มนต์ข่อยยังไม่สิ้น	พ.ศ. 2523

5. ประโยชน์ที่จะได้รับจากการศึกษาวิจัย

ทำให้เข้าใจถึงการสร้างภาพลักษณ์ผู้หญิงเหนือในนวนิยายของอ.ไชยวรศิลป์ ซึ่งเป็น การตอบโต้จากชายขอบ เพื่อต่อต้านการครอบงำภาพลักษณ์ผู้หญิงเหนือจากส่วนกลาง

6. ข้อตกลงเบื้องต้น

เพื่อความเข้าใจที่ตรงกันผู้ศึกษาได้นิยามศัพท์ และวิธีอ้างอิงข้อความจากนวนิยายไว้ดังนี้

1. ภาพลักษณ์ หมายถึง ภาพที่เกิดขึ้นในใจของบุคคล ซึ่งเป็นความเชื่อความรู้สึกทัศนคติที่มีต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่ง หรือบุคคลใดบุคคลหนึ่ง มีทั้งทางบวกและทางลบ
2. ภาพลักษณ์ของผู้หญิงเหนือ หมายถึง ภาพที่เกิดขึ้นในใจของบุคคล เป็นความเชื่อความรู้สึก ทัศนคติที่มีต่อผู้หญิงเหนือ
3. ผู้หญิงเหนือ หมายถึง คือผู้หญิงที่กำเนิดและดำรงชีวิตในภาคเหนือของไทยอันประกอบด้วย จังหวัดเชียงใหม่ ลำพูน ลำปาง เชียงราย แพร่ น่าน พะเยา และแม่ฮ่องสอน
4. วิธีอ้างอิงข้อความจากนวนิยายที่ใช้ในการศึกษา จะระบุเฉพาะชื่อนวนิยาย และเลขหน้าเท่านั้น รายละเอียดอื่นปรากฏอยู่ในบรรณานุกรมแล้ว

7. วิธีการศึกษาวิจัย

1. สำรวจและศึกษาแนวคิดวาทกรรม และการวิเคราะห์วาทกรรมแนววาทกรรมวิเคราะห์
2. สำรวจและศึกษางานวรรณกรรมของ อ.ไชยวรศิลป์ เพื่อกำหนดขอบเขตของงานวรรณกรรมที่จะใช้ในการวิเคราะห์การสร้างภาพลักษณ์ผู้หญิงเหนือ
3. นำกรอบคิดเรื่องการสร้างภาพลักษณ์ และการวิเคราะห์วาทกรรม เพื่อวิเคราะห์การสร้างภาพลักษณ์ผู้หญิงเหนือในนวนิยายของ อ.ไชยวรศิลป์
4. สรุปผลการวิจัย
5. เรียบเรียงและนำเสนอข้อมูลเชิงพรรณนาวิเคราะห์

8. สถานที่ในการดำเนินการวิจัยและรวบรวมข้อมูล

1. สำนักหอสมุด มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
2. ห้องสมุดคณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
3. ห้องสมุดคณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
4. ศูนย์สตรีศึกษา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
5. ศาลาอำพัน อ.ไชยวรศิลป์ อำเภอสันทราย จังหวัดเชียงใหม่
6. กลุ่มวิชาภาษาไทยและภาษาตะวันออก คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยแม่โจ้